

le Kuusisen Terijoen hallituksesta 1939-40. Teos vahvistaa sen, kuinka "ansiotonta arvonnousua" Kuusinen on saanut siitä, että hallitus on nimitetty hänen mukaansa ja kaiken lisäksi hallitukseksi.

Terijoen hallituksen syntyhistoria on tunnettu. Neuvostojohto päätti ratkaista luoteisrajallaan oleva Suomen ongelman sotilaallista voimaa käyttäen. Päätöksen ja myös suurimman osan hallituksen toimintaa koskevista ratkaisuista tekivät J. V. Stalin, ulkoasiain kansankomissaari Vjatseslav Molotov, Leningradin puoluejohtaja Andrei Ždanov ja puna-armeijan poliittisen ylihallinnon päällikkö (GPU) Lev Mehlis. Kuusisen rooli oli toimia Terijoen hallituksen valmisteluissa lähinnä puolivallattomana konsulttina. Itse hallituksellahan ei Terijoella muutaman kerran kokoontuessaan ollut mitään virkaa sitä lukuun ottamatta, että siitä tuli sekä henkilökohtaisesti Kuusiselle että laajemmin hänen edustamalleen suomalaiselle kommunismille häpeäleima.

Kremlissä tehdyn päätöksen jälkeen Leningradissa toimineet Mehlis, Ždanov ja sinne lähetetty Kuusinen hoitivat Terijoen hallituksen perustamisen valmistelun käytännön toimet. He laativat sen julistukset, joista Mehlis raportoi suoraan Stalinille. Myös Terijoen hallituksen kirjapaino perustettiin Mehlisin, toisin sanoen puna-armeijan GPU johdolla. Näiden kolmen lisäksi Molotovilla näyttää olleen tärkeä rooli prosessissa.

Baryšnikovien tyylistä voi olla montaa mieltä, mutta he ovat joka tapauksessa löytäneet uutta aineistoa, joka tarkentaa käsitystämme Terijoen hallituksen synthyhistoriasta.

Markku Kangaspuro

Järjestelmät sortuvat mutta suomalais-ugrilainen kansatiede pysyy

Hanna Snellman: Khants' Time. Helsinki: Aleksanteri Institute, 2001. Kikimora Publications, Series B:23. 168 s.

Hallitsijat kaatuvat, järjestelmät sortuvat, mutta on jotakin mikä pysyy muuttumattomana, nimittäin Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen kansatiede. Tämän vaikutelman saa kun lukee Snellmanin teosta, joka tuntuu olevan kunnianosoitus Suomen kansatieteen perustajalle U.T. Sireliukselle ja samalla oppituolin nykyiselle haltijalle, Sireliuksesta väitöskirjan tehneelle professori Juhani U.E. Lehtoselle.

Tutkimuksessa kuvaillaan hantien asennetta aikaan ja historiaan 1890-luvulla analysoimalla Sireliuksen pääasiassa hantien kalastusta ja metsästystä käsitteleviä muistiinpanoja. Käytettyjen lähteiden sekundaarisuutta perustellaan halulla pysytellä 1890-luvun hantien ajattelussa. Siten ei olisi tarpeen hyödyntää myöhemmin kerättyä aineistoa. Teoreettis metodologisesti perustelu on outo, varsinkin kun Snellman itsekin toteaa (tosin japanilaisiin viitaten) vanhojen myös aikaan liittyvien arvojen olevan erityisen pitkäkestoisia (s. 151-52). Tutkimus on kaksijakoinen. Toisaalta "luetaan uudelleen" Sireliusta Sireliuksen kenttämuistiinpanojen valossa ja toisaalta käsitellään hantien ajan käsityksiä.

Sirelius kentällä

Työ on pitkälti Sireliuksen muistiinpanojen esittelyä, mitä leimaa pyrkimys Sireliuksen tutkimusotteen "nykyaikaistamiseen". Muistiinpanoista tulee jonkin verran esille Sireliuksen asenteita,

joitakin metodologisia havaintoja ja käytännön vaikeuksia (hytetyt ja mäkäräiset, ihmisten epämiellyttävyys).

Sirelius paljastuu epäsensitiiviseksi kenttätöntekijäksi: hän keräsi esineitä, valokuvasi ihmisiä vastoin näiden tahtoa ja pakkotti heitä näyttämään pyhiä paikkoja ym. Tämä on odotuksenmukaista arviota, mihin nykyinen postkoloniaalinen kritiikki, keskustelu alkuperäiskansojen kulttuurin omistusoikeudesta, kulttuuripääoman suojelusta yms. on lukijoita valmentanut. Snellman ryhtyy kuitenkin puolustamaan Sireliusta. Sirelius oli hänestä aikansa tyypillinen kansatieteilijä, eikä häntä tule "syyttää". Uudelleen arvioinnissa tuskin kuitenkaan on kyse syyttämisestä tai yksilötason moralisoinnista muutenkaan.

Vaikka Snellmanin mukaan Sireliusta ei voi arvostella nykyajan antropologiasta käsin, hän ryhtyy itse arvioimaan karkeimman mukaan vetoamalla Amerikan Antropologisen Seuran 1971 hyväksymään eettiseen koodistoon. Ei liene suurikaan tulos, ettei Sirelius noudattanut näitä koodeja. Tällä menetelmällä tuskin kukaan klassisen tai uudemmankaan ajan tutkijoista saisi puhtaita papereita.

Eikö Sireliusta olisi voitu hienosyisemmin sijoittaa osaksi ei ainoastaan suomalaista, vaan myös venäläistä etnografista tutkimustraditiota, mitä on viime aikoina arvioitu uudelleen kiinnostavasti. Varsinkin pohdinta tutkijoiden suhteesta Venäjän pieniin vähemmistökansoihin asettuu kauniisti postkoloniaaliseen kritiikkiin. Nyt käsittely ei tuo kovin paljon lisää Lehtosen perus-

teelliseen tutkimukseen Sireliuksesta eikä Sireliuksen julkaistuihin muistiinpanoihin ensimmäiseltä matkalta.

On vaikea saada Sireliuksesta nykyaikaista ajan antropologian ja kansanomaisen historian (oral history) edustajaa, kuten Snellman esittää. Vanha suomalainen kansatiede oli kyllä perinteisellä tavalla historiallista. Se pohjautui näkemukseen evolutionistisesta yksilinjaisesta ajasta. Sirelius oli tyypillinen evolutionisti, jonka käsityksessä kansojen hierarkkisesta järjestelmästä hantit sijoituivat aivan ala-asteille. Nykyinen ajan ja etnohistorian tutkimus lähtee kokonaan toisenlaisesta aikakäsityksestä. Katsotaan, että monet eri tavoin konstruoidut ajat esiintyvät sisäkkäin ja toisiinsa lomittuneina.

On myös kaukaa haettava verrat Sireliusta Margaret Meadiin tai rinnastaa Sireliusta nykyiseen ns. etnografiseen kirjoittamiseen. Ns. refleksiivisen kenttätymetodin pohdinta Sireliuksen yhteydessä olisi myös tarvinnut enemmän tilaa ja monin verroin vakuuttavampia argumentteja.

Hantien aika

Hantien ajan käsityksiä tarkastellaan elinkeinoista (kalastuksesta ja metsästyksestä), jonkin verran kristillisestä juhlakalenterista ja kansanomaisesta historiasta käsin. Tutkimuskirjallisuus on tältä osin vähäistä ja aika sattumanvaraista, vaikka ns. kansanomaisen kalenterin ja virallisen länsimaisen kalenterin välistä suhdetta on kyllä antropologiassa tutkittu paljonkin.

Teoksessa on sivukaupalla metsästyksen ja kalastuksen yleistä kuvausta, jonka merkitystä tässä julkaisussa on vaikea ymmärtää. Sireliuksen julkaisujen lisäksi samat maininnat löytyvät Ilmari Mannisen ja T.I. Itkosen suomalais-ugrialaisten kansojen yleisesittelyistä. Jopa ajan

ilmaukset ovat ihmeen tuttuja. Olisi ollut asianmukaista viitata näihin klassikoihin. Kannattaisi myös miettiä näiden perusteiden kääntämistä englanniksi. Tässä osassa käytetty tutkimuskirjallisuus käsittää lähinnä Sireliuksen omat tutkimukset ja Lehtosen hantien (Lehtonen puhuu ostjakeista) kalastusta koskevan tutkimuksen.

Tulkittessaan juhlakalenteria Snellman joutuu entistä tuntemattomammille vesille. Tematiikan outous varmaan selittää tutkijan käyttämän tulkitsevan kirjallisuuden luonteen. Turvaututaan vanhaan ja toissijaiseen aineistoon (tietosanakirjoihin, alkeisoppikirjatyyppeihin teoksiin). Sirelius ei pysty antamaan tässä tukea, sillä hän ei ollut kiinnostunut juhlaprinteistä. Ainakin nämä teemat olisivat vaatineet edes jonkinlaisia pistäytymistä venäläisten, unkarilaisten tai edes suomalaisten (Anna-Leena Siikala) tutkijoiden luokse. Tekijä ei ole lainkaan vauvautunut käyttämään uutta tutkimustietoa.

Snellman toi esille hantien seuraavanlaisen aika-käsityksen. Hantien kalenteri on pitkälti sama kuin vuoden töiden kierto, mikä taas sekoittuu luonnon ilmiöihin ("kun lumi tulee", "lunta on vähän", "joki jäätyy", "heinänteon aika", "marjojen poimimisen aika" "jääät lähtevät"). Ilmaukset palautuvat viime kädessä lumeen ja joen veteen. Lumi ohjaa ajan määrittelyä talvella ja syksyllä ja vesi kevällä ja kesällä. Kristillistämisen ja venäläisten tulon mukana on omaksuttu myös kristillinen juhlakalenteri, minkä lisäksi on sosiaalista yhteisöelämästä saatuja ajanilmauksia ("uno veroja kerättiin", "kun höyrylaiva lähti"). Käytössä oli/on kaksois- ja jopa kolmoisilmauksia, jotka perustuvat sekä johonkin elinkeinon kannalta olennaiseen luonnon ilmiöön että juhlapyhään ja mahdollisesti vielä kuun asentoon.

Käsittelyyn liittyy vakava

metodologinen hankaluuks. Vaikuttaa siltä, että Sireliuksen muistiinpanoista on itse asiassa mahdollonta päätellä, mitä ajan ilmauksia hantit itse käyttivät. Snellman tekee itsekin tämänkaltaisen metodologisen varauksen (esim. s. 119, 120). On paljon kysymyksiä, joita ei esitetty: eikö Sirelius lainkaan maininnut hantinkielisiä termejä; millä kielellä oikein kommunikoi; eikö kielitiedettä olisi voitu käyttää apuna?

Lisäksi Snellman epäilee käyttämänsä aineiston riittävyttä, jolloin ei voi kuin kysyä, miksi sitten tyydyttiin näin mitättömään aineistoon? Ajoittain on tuskaa, miten Snellman koettaa venyttää Sireliuksen aineistoa lihavammaksi. Miksi ei valittu teeman kannalta relevantteja aineistoja? Eikö haluttu/ pystytty/ ehditty tehdä kenttätöitä ja eikö haluttu/ kyetty käyttää venäläisten ja muiden ulkomaalaisten uusia tutkimuksia. Vaikuttaa turhan laskelmoidulta yhdistää sinänsä muodikas teema näin laihaan aineistoon. Kiireestä kertoo ainakin se, että lähdemerkinnöissä on puutteita. Tutkitun kansan, hantien nimi ei ole myöskään kohdallaan. Englanninkielisessä kirjallisuudessa on vakiintunut muoto *Khanty*, mikä on sekä substantiivi että adjektiivi.

Kullakin kansatieteen laitoksella voi luonnollisesti olla oma tutkimuslinjansa, mutta on masentavaa, jos tässä on nähtävillä myös Aleksanteri-instituutin linja. Sen perustettiin Suomen Venäjän tutkimuksen keskuksiksi tuomaan muuttuneessa tilanteessa uutta tutkimusotetta ja etsimään uusia avauksia. Sen toivottiin pystyvän hyödyntämään uuden yhteiskunnallisen ja tiedepoliittisen tilanteen tuomia monia mahdollisuuksia (uudenlainen yhteistyö venäläisten tutkijoiden kanssa, arkistojen avautumiset, antropologinen kenttätöiden uudet mahdollisuudet yms.).

Suomalaisen vanhan tutki-

muksen perustan muodostivat juuri yhteydet Pietarin Akatemiaan ja venäläisiin tiedemiehiin, sekä mahdollisuudet kulkea Venäjällä. Nyt nämä tekijät ovat uudestaan realisoituneet. Jos vielä kylmän sodan aikana ajateltiin, että on mahdollista selviytyä Suomessa sijaitsevalla rikkaalla vanhalla arkistoaineistolla ja länsikielillä, on tilanne muuttunut 1990-luvulla. Venäläiset Siperian kansojen tutkijat ovat avanneet aikaisempaan, sinänsä pätevään perustutkimukseen uusia perspektiivejä ja kysymyksenasetteluja; yhteydet idän ja lännen välillä ovat parantuneet. Nykyaikana on ihan mahdotonta perustella Venäjän minkään kansan/etnoksen tutkimusta venäläisistä lähteistä ja tutkimuskirjallisuudesta vapaana vyöhykkeenä.

Kaija Heikkinen

Epävirallisesta viralliseen: akvaariosta terraarioon

Akvarium: Territorija (CD-Land, 2000)

Terrarium: Pjatiugolnyi greh (Kvadro-disk, 2000)

Boris Grebenštšikovin johtama 1970-luvulla aloittanut yhtye Akvarium on, tarpeetonta sanoakin, venäläisen rockin legenda. Sen historiallista merkitystä arvioivat tänä päivänä ahkerasti niin yhtyeen entiset jäsenet kuin historioitsijatkin. Paras osoitus tästä on kriitikko Ilja Smirnovin kirja *Prekrasnyi diletant: Boris Grebenštšikov v sovremennoi istorii Rossii*. (2000). Se on yhteisön sisäلتä kirjoitettua historiaa, Smirnov on moskovalaisen rock-sa-

mizdatin perustajia. Tämä historiantutkimus on kiistatta tärkeä kaistale venäläisen epävirallisen tai ”toisen” kulttuurin ymmärtämisprosessia, sen itseymmärrystä. Vihdoin, sillä lännessä venäläisen rockin osalta on tarpeettomasti jatkettu puhetta ”undergroundista”, vaikka tuon käsitteen konnotaatiot ovat venäläisessä viitekehyksessä täysin omansa. Akvarium ja Boris Grebenštšikov edustavat sekä ”maanalaisen” että ”maapäällisen” kulttuurin historiassa tärkeää juonetta.

Grebenštšikovia pidetään yleisesti 1970-90 -lukujen rock-yhteisön ideologina ja johtohahmona. Perestroikan myötä kanonoidussa yhtyeessä ja BG-epäjumalassa ruumiillistuu myös se kehityskaari, jossa epävirallinen menettää epävirallisuutensa ja samalla osan identiteetistään. Perestroikan marionetiksi otettu Grebenštšikov joutui kokemaan tämän karvaasti yrittäessään läpi Amerikassa 1980-luvun lopussa. Joka tapauksessa Akvarium on osa sitä prosessia, jossa neuvostoaikainen maanalainen kulttuuriälymyöstö kohtaa uusprimitiivisen venäläisen postmodernismin, ja rock-kulttuuri tuo oman kiehtovan säikeensä tähän kohtaamiseen.

Akvarium — oli se sitten elämäntapa, filosofia tai vain rock-yhtye — on kirjoittanut omaa historiaansa läpi 1990-luvun. Nyt se tekee sitä persoonallisella kokelmalevyllään *Territorija*, joka on jännittävä ja hyvin koottu johdatus 1980-90 -lukujen venäläiseen rockiin. Sen tuoreus yllättää siksin, että Grebenštšikovin ”uuden Akvariumin” 1990-luvun lopun albumit (legendaarisen The Bandin kanssa tehty *Lilith*, 1998, ja eksperimentaalinen *Psi*, 1999) ovat kaikessa omaperäisyydessään etsineet jotain uutta, mutta osoittautuneet tässä suhteessa tuskin aikaa kestäviksi yritysiksi.

Territorijan valikoima ulottuu 1980-luvun kulttilauluista, kuten

Rock'n'roll on kuollut, Vuorikristalli tai ”212-85-06” ”virallisen” Melodijan vuonna 1987 levyttämän ”epävirallisen” Grebenštšikovin koodikielillä tehdyn *Päiväntaus*-albumin klassikoihin *Täyden kuun partisaanit* (jossa laulettiinkin ohimennen ”maanalaisen kuun partisaaneista”) ja *Adelaida* — ja aina 1990-luvun BG:n uusiin hitteihin, kuten *Älä juo viinaa, Gertrude* (”Kännäminen ei kaunista naista... Jos vedät naamat, kaikki alkavat sinua inhota, niin viholliset kuin ystävätkin”). Itsestäänselvyyksiä kokoelmassa ei juuri ole, ja useista lauluista esitetään uusia, tasokkaasti tehtyjä versioita. Joukkoon mahtuu myös kaksi ennen julkaisematonta laulua: *Sillan alla kuten Tškalov ja Uusi laulu isänmaasta*. Jälkimmäinen on, mitä odottaa sopii — taas yksi Grebenštšikovin yritys kirjoittaa siitä, mistä Venäjässä on kysymys ja minne se on menossa: tytöt ovat häipyneet Lontooseen, ja ”kultainen kuona” on pyyhkinyt Jumalan ikonistaan. Laulu on itseironinen, mikä on lohduttavaa ottaen huomioon BG:n 1990-luvun Venäjä-tekstin. Hänen Solženitsyn-syndroomansa, pyrkimys kaiken selittäviin yleistyksiin Venäjältä, on vaihtelevalla menestyksellä nostanut päätään läpi 1990-luvun. *Muinaisvenäläinen kaipuu* (1996) oli erinomainen intertekstuaalinen yritys koota yhteen Jeltsinin Venäjän kulttuurihistoriallisia yhteyksiä: ”Minne troikka kiidät, minne matkaa teet / On kuski napannut taas vodkaa tai sammunut pukilleen...”. *Venäläinen nirvana* (1994) taas oli buddhalainen Venäjä-tulkinta, jonka viime säkeissä on klassikon ainekset: ”Mitä minä tekisin kulta-käädyillä tai art nouveau'lla / En kaipaa muuta kuin valaistumista / Mandala ja Mahamudra loistavat minulle korkeuksista / Oi Volga, Volga, maatushka, buddhalainen joki”. Mutta parhaaksi anniksi tällä saralla jää ehdottomasti *Ve-*